

Stad Aalst

AALST ESPLANADEPLEIN

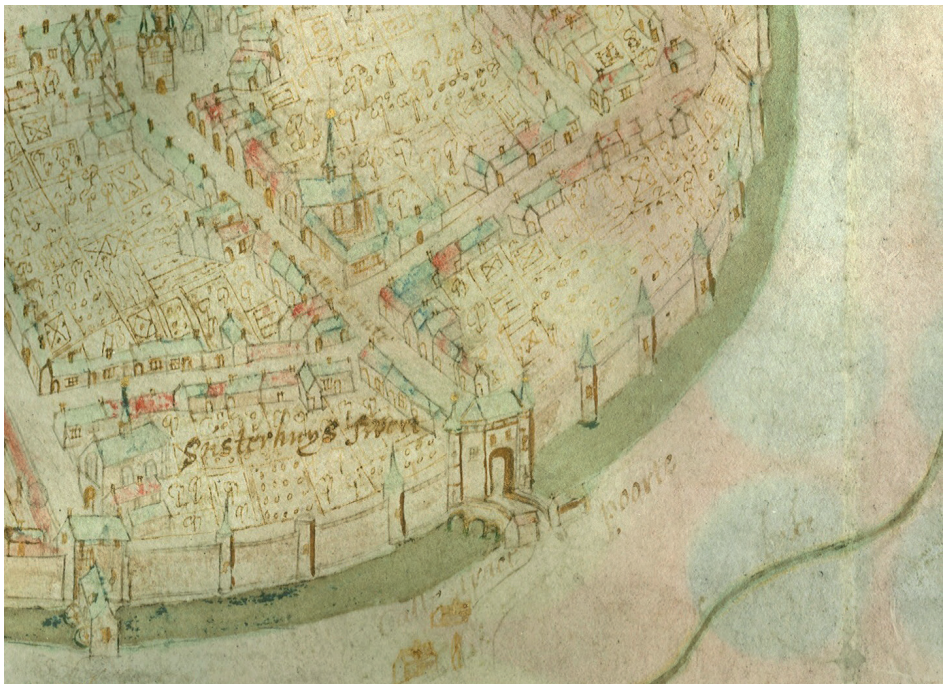
VOORLOPIGE RESULTATEN VAN HET ARCHEOLOGISCH
ONDERZOEK 2020-2021

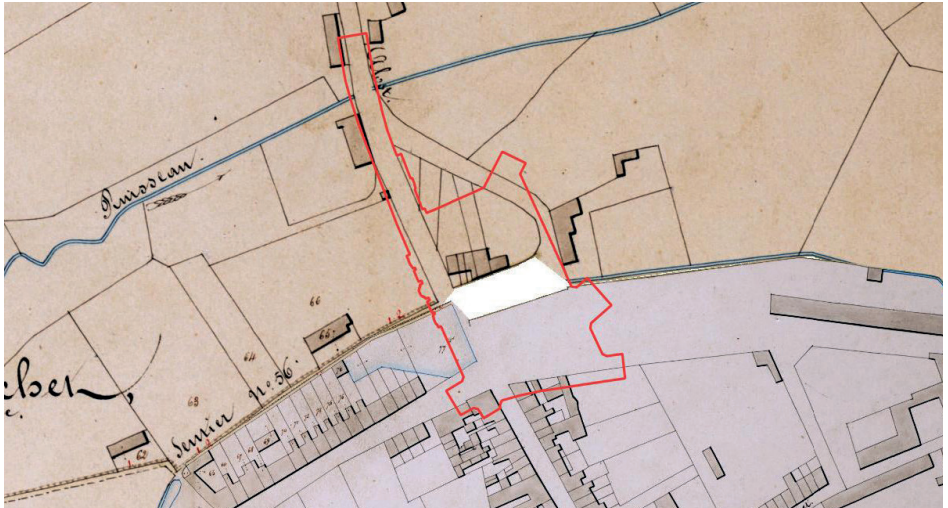
OPGRAVEN BUITEN DE 'CATTE STRAET POORTE'

Stad Aalst plant op het Esplanadeplein de bouw van een ondergrondse parking. Tegelijkertijd zullen de rioleringen rond de parking en onder de Dendermondsesteenweg vernieuwd en ontdebeld worden. Zowel bij de ondergrondse parking als bij de nieuwe ontdebeldde riolering zal de bodemingreep een grote impact hebben op het bodemarchief. De werfzone ligt grotendeels binnen de archeologische zone van de Stad Aalst waardoor een archeologisch traject verplicht is.

Op basis van archiefonderzoek, oude kaarten en een archeologisch vooronderzoek is een inschatting gemaakt van wat er in de bodem te verwachten is. Hierdoor weten we dat de laatmiddeleeuwse stadsomwalling aan de zuidzijde van het Esplanadeplein liep. Ter hoogte van de Kattestraat was een poort met een brug over de stadsgracht. Op de plaats waar nu de parking is, liep in de late (13de - 16de eeuw) en postmiddeleeuwen (16de - 19de eeuw) een weg met huizen langs.

Deze kaart van De Deyn (1629) toont de Kattestraatpoort vanaf de buitenzijde van de stad. Voor de poort ligt een brug met drie bogen over de stadsgracht. De brug sluit aan op twee gebouwtjes, elk aan één kant gelegen. De weg voert naar een brug over de Siesegembeek. Langs de weg zijn drie gebouwen afgebeeld.

Op de Atlas der Buurtwegen (ca. 1841) zijn de stadsmuur en de Kattestraatpoort verdwenen. Ten westen van de brug is nog een deeltje van de stadsgracht zichtbaar, ten oosten is de gracht gedempt. De rode lijn geeft de afbakening van het Esplanadeplein en de Dendermondsesteenweg weer.

De opgraving vormt niet alleen een belangrijke aanvulling op de gekende historische bronnen, het is voor het grootste deel van de geschiedenis ook de enige informatiebron. Er is immers amper iets geweten over de locatie van vóór de 16de eeuw. Bovendien is de historische informatie over het projectgebied vrij eenzijdig en geeft deze maar een beperkt of zelfs tegenstrijdig beeld. Historische kaarten beelden immers soms op hetzelfde tijdstip toch verschillende zaken af, waardoor het onduidelijk kan zijn wat er echt is geweest, en wat niet. Aangezien het Esplanadeplein tot in de 19de eeuw buiten de afbakening van de stad lag, zijn ook de archivalische bronnen vrij beperkt.

Door de omvang van het project zal het mogelijk zijn om de bouw, chronologie en afbraak van de stadspoort, stadsmuur en stadsgracht te bestuderen. Bovendien zal de opgraving ons meer leren over de functie en het gebruik van dit 'buitengebied' in relatie tot de middeleeuwse stad Aalst. Ten slotte zal de opgraving ons waardevolle informatie verschaffen over de oudere fases van bewoning, toen er van de stad zelf nog geen sprake was.

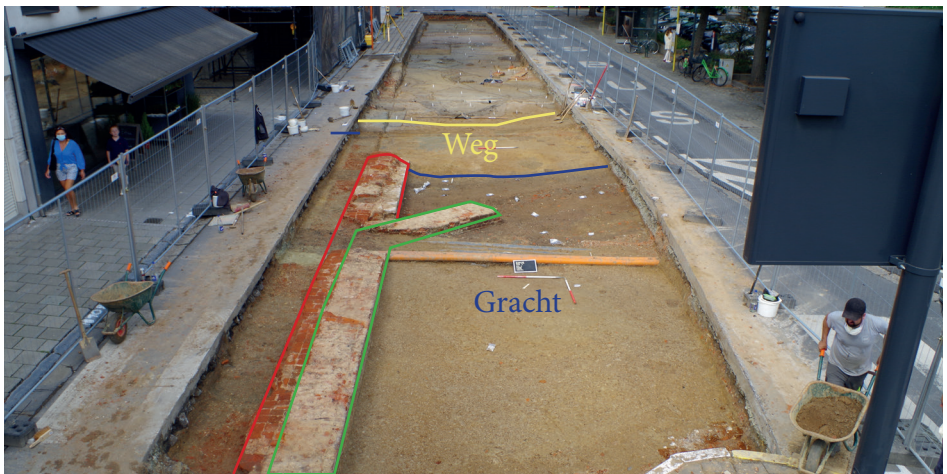
In de zomer en het najaar van 2020 en het voorjaar van 2021 zijn de straten rondom het Esplanadeplein onderzocht (Dendermondsesteenweg, Fabriekstraat, Esplanadeplein). Deze flyer geeft een summier overzicht van de voornaamste resultaten, en is gebaseerd op de waarnemingen tijdens het terreinonderzoek. Het zijn dus voorlopige resultaten die nog verder onderzocht moeten worden.

DE VROEGSTE GESCHIEDENIS OP HET SPOOR

Het merendeel van de opgegraven sporen dateert uit de late of de postmiddeleeuwen. Het zijn vooral grote sporen die hele delen van de ondergrond hebben vergraven. Toch zijn er tussen deze sporen verschillende oudere sporen bewaard gebleven. Het gaat om relictten uit de Romeinse periode, vroege en volle middeleeuwen. Eén spoor valt in het bijzonder op: een gracht van minstens 3,30 m breed en 2,20 m diep. De gracht heeft schuine wanden (45°) met een vlakke bodem en is voorlopig te dateren tussen de Romeinse periode en de volle middeleeuwen. Een ander spoor is te interpreteren als een Romeins crematiegraf. Het is momenteel nog te vroeg om de betekenis of onderlinge relatie van de sporen te begrijpen, maar de aanwezigheid bewijst dat de locatie al van oudsher gegeerd was om te leven. Dit heeft alles te maken met de positie op de droge zandleemrug en de nabijheid van zowel de Siesegembeek als de Dender.

MIDDELEEUEWSE BRUG EN STADSGRACHT

De opgegraven muur van de middeleeuwse brug over de stadsgracht heeft een bakstenen kern en is bekleed met witte kalkzandsteen. De andere muur van de brug situeert zich onder de voorgevel van het huis. Op basis van voorlopige bevindingen is de bouw ervan te situeren in de 15de eeuw. In de loop van de 17de eeuw vinden er ingrijpende verbouwingen plaats aan de poort. Een deel van het natuurstenen parement werd afgebroken en vervangen door bakstenen. Aan de noordzijde werd een iets schuin uitspringende muur tegen de brug aangebouwd. Op dat ogenblik was de stadsgracht al een flink stuk smaller geworden.

Zicht op de gracht en de oostelijke muur van de brug. De rode lijn toont de 15de-eeuwse fase, de groene lijn de 17de-eeuwse verbouwing. Aan de noordzijde van de gracht ligt een (onverharde) weg.

Zijaanzicht van de brug. De zwarte lijn geeft de 17de-eeuwse verbouwing aan. De in de 17de eeuw geplaatste aanbouw is op deze foto reeds verwijderd. (foto Dirk Wollaert)

Er is tot nog toe 13 m van de gracht van de stadsomwalling aan de landzijde onderzocht. Er zijn in de stratigrafie van de gracht minstens vier fases van opvulling/heruitgraving te herkennen. De oudste fase is te linken aan de aanleg van de gracht en de bouw van de brug en dateert uit de 15de eeuw. Het diepste opgegraven punt van deze oudste fase ligt wel 4,05 meter onder het huidige oppervlak! De gracht is op het einde van de 18de eeuw of het begin van de 19de eeuw definitief opgevuld.

Doorsnede op de insnijding van de stadsgracht. De verschillende fases van opvulling zijn duidelijk te zien.

BASTION EN BASTIONSGRACHT

De toegangspoort tot de stad werd in de loop van de 16de eeuw versterkt met een aarden wal en een brede gracht. Van de aarden wal blijft intussen niets meer over, met uitzondering van een dun laagje. De bastiongracht is nog 2,4 m diep bewaard in de bodem. Tenminste een deel van de gracht is opgevuld met grond afkomstig van de aarden wal. Deze opvulling is snel en in één beweging gebeurd, toen zowel de bastiongracht als het bastion zijn militaire functie hadden verloren. Het aardewerk uit de gracht situeert de oudste opvulling ten vroegste in de 17de eeuw. Maar het is niet uit de sluiten dat de bovenste lagen recenter zijn opgevuld. Op verschillende 18de-eeuwse kaarten zijn er immers nog verdedigingswerken weergegeven.

Foto van de bastiongracht en een deeltje van de wal. De gracht is opgevuld met dezelfde aarde als waaruit de wal was opgebouwd. De zwarte pijltjes geven de onderkant van de gracht en de wal aan. De rode lijn geeft de onderkant van de bewerkingshorizon van de tuintjes aan.

Na het dempen van de bastiongracht en het nivelleren van het aarden bastion werden tuinen ingericht. Deze tuinen horen bij de huisjes die langs de uitvalsweg stonden van de Kattestraatpoort richting de Siesegembeek. De verschillende erven werden van elkaar gescheiden door een muur in baksteen. Op de erven zijn verschillende afvalkuilen gevonden die na onderzoek meer gaan kunnen vertellen over de materiële cultuur van de bewoners. De grondlagen op deze erven wezen uit dat er intensieve bewerking is geweest van de percelen.

...AFGHEBROKEN ENDE GEDEMOLIERT... OF TOCH NIET?

De werken aan de omwalling in de 17de eeuw waren erg ingrijpend. Ze gebeurden tijdens de verschillende oorlogen die onze streken teisterden in deze periode. De briefwisseling tussen maarschalk Turenne en de Franse koning Lodewijk XIV geeft inzicht in de gebeurtenissen tijdens de Devolutieoorlog. Zo blijkt dat de Fransen op 12 september 1667 de stad bestormden en zware verliezen leden. Desondanks capituleerde Aalst een dag later en beval Turenne de ontmanteling van de Aalsterse stadsversterkingen. Er werden maar liefst 3000 burgers en 1500 soldaten ingeschakeld om de klus te klaren. Het resultaat was volgens een eigentijdse bron: “le lieu étant tout rasé...”. In 1671 gaf de Spaanse koning bovendien de opdracht om alles af te breken omdat de stad toch niet meer te verdedigen was. In 1683 verkoopt het Land van Aalst zelfs het “Bollewerck”, het in de 16de eeuw aangelegde bastion, gelegen voor de Kattestraatpoort.

Uit de opgraving bleek dat bij het afbreken of slechten van de muren het bovengrondse deel van de muur volledig gerecupereerd was, zodat de bakstenen voor andere bouwwerken te gebruiken waren. Het niet gerecupereerde deel van de muur was omgetrokken. Om dit te kunnen doen, was een lange sleuf tussen de stadsmuur en de gracht gegraven. Na het omtrekken belandde de muur in deze uitgraving. Bij de opgraving lag dus nog een stukje muur horizontaal in de grond.

Bij de opgraving lag een stukje van de stadsmuur horizontaal in de grond.

Dat die afbraak in 1667 én die in 1671 niet zo ingrijpend was als bepaalde kroniekschrijvers willen doen geloven, blijkt uit latere historische bronnen én uit de archeologische gegevens. In de periode 1692-1694, tijdens de Negenjarige Oorlog tussen Frankrijk en de Grote Alliantie, vonden er omvangrijke werken plaats. De nieuwe fortificaties, opgericht op bevel van de Keurvorst Maximiliaan Emanuel van Beieren, bestonden vooral uit houten palissades. Er is sprake in de bronnen van een bestelling van 10000-den palen. Deze palissades troffen de archeologen aan bij hun onderzoek. De diameter van de palen in de bodem bleek goed overeen te stemmen met deze vermeld in de archiefbronnen.

Ook de gracht is in die periode meermaals opgevuld en opnieuw uitgegraven. Het duurt uiteindelijk tot in de 19de eeuw voordat het laatste stukje gracht definitief gedempt wordt.

De palissades zijn te herkennen als langwerpige uitgravingen in de bodem.

MIDDELEEUWSE KUILEN BUITEN DE STAD

Ten noorden van de stadsgracht zijn tal van sporen uit de late middeleeuwen gevonden. Het merendeel van de sporen is te situeren in de 14de en 15de eeuw. Hoewel de zone op dat moment buiten de stad was gelegen, toont het hoge aantal sporen dat dit 'buitengebied' van belang was voor de stad. In een van de kuilen is een halve groot met tweekopige adelaar in zilver gevonden. Deze munt is uitgegeven door Hendrik VII, graaf van Luxemburg (1288-1308) en is geslagen vanaf ca. 1296 in Poilvache, Méraude (gemeente Yvoir).

Eén van de kuilen heeft enorme afmetingen: minstens 41 meter lang, 3,5 tot 5 meter breed en tot 2,3 meter diep. Aan de zuidzijde is de opvulling van de kuil sterk gelaagd door het storten van karren met afval vanuit de stad. In de kuil zijn verschillende kadavers van honden aangetroffen. Het is niet duidelijk waarvoor deze enorme kuil is gegraven. De kuil is te dateren in de 15de eeuw.

LAATMIDDELEEUWSE BAKSTEEHOVEN

Zicht op de jongste fase van de baksteenoven. De ovenvloer en stookkanalen zijn nog goed zichtbaar

Aan de oostelijke kant van het plein, aan het kruispunt met de Stationsstraat is een baksteenoven aangetroffen. De oven bleek minstens twee keer gebruikt te zijn. De recentste fase is het beste bewaard.

De recentste fase van de oven is minstens 5,65 m lang en 6,18 m breed. Aan de zuidzijde wordt de oven doorsneden door de gracht van de stadsomwalling, aan de oostzijde is de oven vergraven door recente nutsleidingen. De oven bestaat uit een stookvloer en vier stookkanalen. Slechts hier en daar is een deel van de lading bakstenen bewaard gebleven. De bakstenen waren op de smalle zijde van de strekkant geplaatst. Bovenop het restant lading en de vloer lag een puinlaag van brokken baksteen ontstaan door bakstenen die kapot zijn gegaan bij het uitladen van de oven.

Detail van achtergebleven bakstenen van de lading. Specialisten van het KMI nemen stalen van de oven voor archeomagnetisch onderzoek.

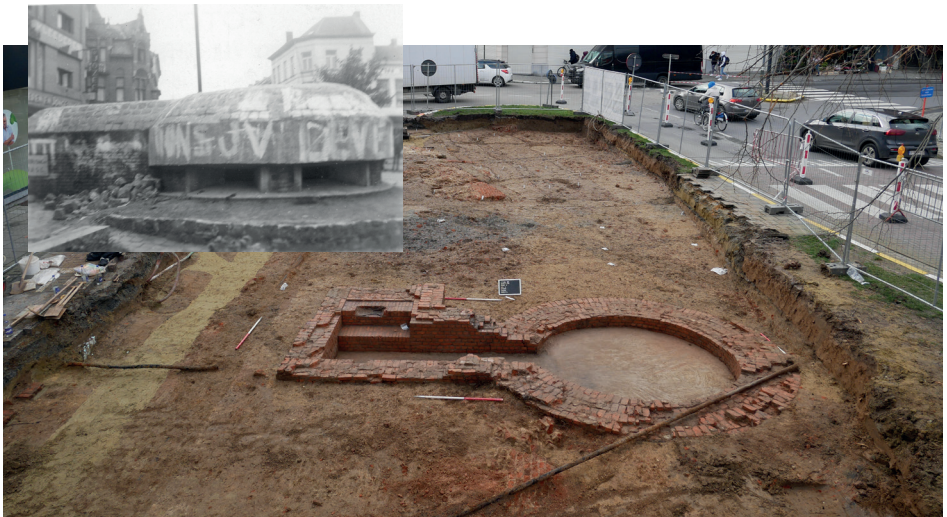

Bovenaanzicht van de bunker uit WOII op basis van een 3D-model.

BUNKER UIT WOII

Het meest recente spoor dateert uit WOII. Het gaat om een bunker met een sleutelvormig grondplan. De bunker is niet te classificeren onder een typische classificering van de Duitse “Regelbau”, maar wel als een lichtere Duitse bunker, de zogenaamde veldverdediging (“Feldmässiger Ausbau”). Deze werden ad hoc gebouwd en hadden doorgaans een lichtere constructie. Voor de bouw werden lokaal beschikbare materialen gebruikt omdat grondstoffen voor beton in de loop van de oorlog schaars werden. De muren van deze bunker zijn opgetrokken uit baksteen. Het dak en de muren rondom zijn versterkt met kasseien. Voor de ronde koepel met schietgaten voor machinegeweren is beton gebruikt.

De bunker is gebouwd door de Duitse bezetter in 1944. Het kruispunt Kattestraat – Esplanadestraat – Vrijheidstraat was van groot strategisch belang gezien de Kommandantur vlakbij lag in de schoolgebouwen van het Sint-Maartensinstituut. Ook de nabijheid van de RTT-telefooncentrale in de Vrijheidstraat en het treinstation waren van vitaal belang. Bovendien was het een knooppunt van belangrijke wegen richting Gent, Dendermonde en het centrum van de stad.

De bunker tijdens de opgraving en op een archieffoto uit 1944 (bron: <http://madeinaalst.be>)

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: FERNAND VAN TRIMPONT, GENTSESTEENWEG 1B, 9520 VLIERZELE

ALLE AFBEELDINGEN COPYRIGHT SOLVA DIENST ARCHEOLOGIE TENZIJ ANDERS VERMELD

COVERFOTO: DIRK WOLLAERT. NIET OP DE OPENBARE WEGGOOIEN AUB.

MEER INFO: WWW.AALST.BE/MOBILITEIT/ESPLANADEPLEIN-ARCHEOLOGISCH-ONDERZOEK

WWW.SO-LVA.BE/AALST-ESPLANADEPLEIN-0